

King-Crane Heyeti

I. Dünya Savaşını sona erdiren ateşkes anlaşmaları sonrasında, barış görüşmeleri 18 Ocak 1919'de Paris'te başladı. Görüşmelerin ana aktörleri, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya idi. Avrupa'da sınırların çizilmesi ve Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması barış görüşmelerinin en önemli konusuydu. İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı esnasında imzaladıkları gizli anlaşmalarla, Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşmışlardı. Bu toprak paylaşımlarının yanında Devletin, Arap, Rum, Kürt ve Ermeni azınlıklarının da toprak talepleri konferansta ele alınmıştı. Paris'te en çok tartışılan konulardan biri de Güney Afrikalı General Jean Christiaan Smuts, tarafından dile getirilen manda sistemiydi. Milletler Cemiyeti Misaki'nin 22. maddesi manda sistemi ile ilgiliydi. Bu madde ile, yenilen devletlerden ayrılacak olan fakat henüz bağımsız olma ve kendini yönetme yeteneğine sahip olmayan ülkelerin yönetimi Milletler Cemiyeti'ne bırakılacaktı. Ancak Milletler Cemiyeti bu konuda sadece vekil olacak ve yönetme görevini büyük bir devlet üstlenecekti. Manda sistemi, toplumların kültürel, sosyal, coğrafi ve iktisadi şartlarına göre A, B ve C sınıfı olmak üzere üç grupta toplandı. A sınıfı, Osmanlı Devleti'nden ayrılan Irak, Filistin ve Suriye topraklarını kapsamaktaydı. Bu grubun idaresini ele alan devlet, bu bölgede yaşayan halklara kendilerini idare edecek yeteneğe sahip oluncaya kadar yardım edecekti. B sınıfı, Almanların Orta Afrika kolonilerini; C sınıfı da Güney Batı Afrika ve Güney Pasifikteki Alman sömürgelerini kapsamaktaydı. Görülen o dur ki, Paris Barış Konferansında tartışılan ve sonrasında kabul edilen manda düşüncesi, emperyalizmin yeni bir adla anılmasından başka bir şey değildi. İngiltere Başbakanı Llyod George, 30 Ocak 1919'da görüşmeler esnasında mandater devletlerin belirlenmesini istedi. İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Arap toprakları üzerinde mandater devlet olmak istiyorlardı. Bu isteklerini hızlıca gerçekleştirmek için ABD'ye, İngiltere ve Fransa tarafından Doğu Anadolu'nun altı vilayetini de kapsayacak şekilde kurulacak Büyük Ermenistan Devleti üzerinde mandater devlet olma önerisinde bulunuldu. Bu öneri ile İngiltere hem Rusya'nın güneye sarkmasını önleyecek hem de iktisadi ve askeri anlamda kendisine yük getirmeyecek bölgelerde mandater devlet olacaktı. ABD Başkanı Wilson, sadece Anadolu'nun değil, İstanbul, Boğazlar ve Doğu Anadolu'nun altı vilayetini de kapsayacak şekilde kurulacak Büyük Ermenistan üzerinde mandater devlet olmak istemekteydi. Fakat Başkan Wilson bu konuda temkinli davranarak, Amerikan kamuoyunun beklentilerinin göz önünde tutulması gerektiğini ve Amerikan Senatosu'nun açık bir onayı olmadıkça özellikle Ermenistan mandaterliğinin kabul edilmesinin söz konusu olmadığını görüşmelerde açıkça ifade etti.

20 Mart 1919'de Suriye ile ilgili manda rejimi tartışmaları başladı. İngiltere ve Fransa, Suriye mandaterliği konusunda görüşmelerde karşı karşıya geldi. 9 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere'ye, Irak ve Filistin; Fransa'ya da Suriye'nin bazı bölgelerinde doğrudan doğruya denetim hakkı tanınmıştı. Paris Barış Konferansı'nda Fransız temsilci konu ile ilgili Suriye için mandater bir devlet seçilecekse, bunun Fransa olması gerektiğini belirtmişti. Fransız yetkilinin bu sözleri karşısında ABD Başkanı Wilson, kaynağını I. Dünya Savaşı esnasında imzalanan gizli anlaşmalardan alan İngiliz ve Fransızların Ortadoğu'nun paylaşılması ile ilgili tartışmalara katılmadığını önemli olanın, Fransa'nın Suriye halkı tarafından kabul edilip/edilmeyeceği konusu olduğunu söyledi. Başkan Wilson'a göre yapılması gereken, bu bölgelerde yaşayan halkın isteklerini belirtmesine fırsat verilmesiydi. Kısacası manda sistemi ile yönetilecek halkın ilk olarak mandater devleti kabul etmesi gerekmektedir. Başkan Wilson, İngiltere ve Fransa, Suriye ve Mezopotamya mandaterliği üzerinde anlaşamazlarsa bu anlaşmazlığın dünya barışını tehlikeye düşürebileceğini belirtti. Wilson, Suriye halkının mandater devletin kim olacağı konusundaki yaklaşımının öğrenilmesi için bölgede incelemelerde bulunmak üzere uluslararası bir kurulun gönderilmesini teklif etti. Kurulun görevi, Suriye'de manda

idaresi kurmanın getireceği yükler ve sağlayacağı çıkarlar, bölgenin toplumsal, ekonomik yönleri ve sorunları hakkında inceleme yapmaktı. Kurulun hazırlayacağı rapor, konferansa katılan devletlere karar verme, sınır çizme ve mandater devleti belirleme konusunda yardımcı olacaktı. Uluslararası kurulun, bölgeye gönderilmesini önlemek için ilk girişim Lloyd George'dan geldi. Sözde kendisine Mezopotamya'da görev yapan bir yönetici ulaşmış ve uluslararası kurulun gönderilmesinin bölge halkını olumsuz yönde etkileyeceği konusunda bilgilendirilmişti. Başkan Wilson bölgede incelemelerde bulunacak komisyonun gönderilmesi konusunda ısrarcı davrandı. Bu ısrarının arkasında bölgede uzun yıllar misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Dr. Bliss'in tavsiyeleri yatmaktaydı. Suriye'ye araştırma yapmak üzere bir kurulun görevlendirilmesini başta Faysal olmak üzere, bölge halkı memnuniyetle karşıladı. 24 Mart 1919'da Faysal, Başkan Wilson'a konu ile ilgili teşekkür mektubu yolladı.

Suriye ve Mezopotamya bölgesinde incelemede bulunmak ve halkın görüşlerini öğrenmek üzere Oberlin Koleji'nin başkanı Dr. Henry Churchill King ve Charles R. Crane başkanlığında bir kurul oluşturuldu. Kendi aralarında anlaşma sağlayamayan İngiltere ve Fransa, kurula temsilci vermedi. Bunun nedeni, İngiltere ve Fransa'nın böyle bir heyetin bölgede görevlendirilmesinden hoşnut olmamaları özellikle de İngiltere'nin Sykes-Picot Anlaşması ile belirlenen hattın güneyinde işgal ettiği petrol bölgelerinde araştırmaya izin vermek istememesiydi. Üyeleri Başkan Wilson tarafından seçilen heyet, "*Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi*" ya da "*King-Crane Heyeti*" olarak adlandırıldı. Heyette ayrıca, Prof. Albert H. Lybyer Laurance Moore ve Montgomery teknik danışman olarak görev aldı. Heyeti oluşturan üyelerin tamamı Türkiye'de görev yapmış, Türkiye'yi, Türk toplumunu ve Türk tarihini bilen bu konuda eserler kaleme almış kişilerden oluşmaktaydı. Dr. George R. Montgomery iyi Türkçeyi iyi derecede konuşurken, yaveri William Yale'de iyi derecede Arapça bilmekteydi. Heyetin danışmanları arasında Amiral Bristol, Ravndal, Dr. Albert H. Lybyer bulunmaktaydı.

24 Mayıs 1919'da Paris'ten Köstence'ye hareket eden King-Crane Heyeti, 3 Haziran 1919'da İstanbul'a ulaştı. Heyetin asıl inceleme alanı Osmanlı Devleti'nden ayrılacak Suriye ve Filistin coğrafyasının nasıl şekilleneceği ile ilgiliydi. Heyetin İstanbul'da yaptığı görüşmelerde, amacının sadece bu bölge ile sınırlı olmadığı görüldü. King-Crane Heyetinden Anadolu'da kurulması planlanan Ermenistan Devleti içinde gerekli şartların oluşup/oluşmadığı konusunda da araştırma yapması istendi. Heyet tarafından hazırlanacak rapor, Paris Barış Konferansına sunulacaktı. Heyetin İstanbul' gelişi Wilson Prensipleri Cemiyeti üyeleri tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. İstanbul'da dört gün kalan Heyet üyeleri ile başta Halide Edip olmak üzere, Ahmet Emin ve Rauf Ahmed görüştü. İstanbul'da dört gün kalan Heyet, 7 Haziran'da Filistin'e gitti. Orada Lübnan ve Suriye halk temsilcileri ile görüştü. Heyet, 10 Haziran'da Yafa'ya ulaştı. Bir hafta boyunca Suriye, Filistin ve Lübnan'ı baştan başa dolaştı ve Arap önderleriyle manda rejimi konusu ile ilgili görüşmelerde bulundu. 10 Temmuz'da Heyet, ilk raporunu Başkan Wilson'a ve Paris'teki Amerikan temsilcilerine gönderdi. Raporda altı çizilen en önemli konu, Faysal ve Suriye halkının Fransız mandasına karşı olmalarıydı. Suriye üzerinde manda yönetimi olacaksa, Suriye halkı tercihi ABD ve sonrasında İngiltere'den yana kullanmak istemekteydi. King-Crane Heyeti, Suriye, Filistin ve Halep'teki incelemelerin ardından 21 Temmuz 1919'da Adana'ya geldi ve Kilikya bölgesinde de incelemelerde bulundu. Heyetin üyeleri, bölgedeki nüfus çoğunluğunun Müslümanların oluşturduğunu, bölge halkının Osmanlı birliğinin parçalanmasına karşı çıktığını buna karşın İstanbul Hükümetinin kararına uyacaklarını bildirdiklerini raporladı. Kilikya bölgesinde yaşayan Araplar, Fransız mandası altında Suriye ile birleşmeyi; Ermeniler, Amerikan mandasını altında kurulacak bağımsız Ermenistan Devleti içinde yer almayı istedi. Kilikya'da yapılan incelemeler sonrasında Adana'dan İstanbul' gelen Heyet, İstanbul'daki Amerikan okulları mezunlarından oluşan bir grup, Asri Kadınlar Cemiyeti, Rum, Ermeni ve Yahudi cemaati üyeleri tarafından karşılandı. Amerikalı yetkililer, 31

Temmuz'da İstanbul'daki ABD Elçiliğinde parti, dernek ve azınlık temsilcileri görüşüp ülke ile ilgili sorunları ve istekleri dinledi. Özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı temsilen gelen üyeler, fırkanın heyet ile yakın temasta olmak istediklerini bildirmişti. Millî Ahrar Fırkası'ndan Cami Bey, Sulh ve Selamet Fırkası Başkanı Mustafa Arif Bey, Vakit gazetesinden Ahmet Emin Bey, gazeteci Ali Kemal ile özellikle Ermeni sorunu konusunda heyet üyeleri ile görüştü. King-Crane Heyeti üyeleri, 31 Temmuz 1919'dan itibaren manda konusunda; Ermeni Patriği Zevan Efendi, Fener Rum Patrikhanesi Vekili Dretos, Fener Rum Partik Vekili Nikola, Kürt Teavün Cemiyeti üyeleri, Musevi Hahambaşı Hayim Naum Efendi ile de görüştü. Yapılan görüşmelerde King-Crane Heyetinin, "*hangi devletin mandasında altında olmak istiyorsunuz?*" şeklindeki sorusuna, Rum heyeti; ABD, İngiltere veya Fransa'nın olabileceğini; Musevi cemaati adına Hahambaşı, Willson Prensiplerinin 12. maddesinde söz edilen din, dil ve Millîyet hukukunun korunması ve sağlanmasından başka isteklerinin olmadığını, Musevi cemaatinin hiçbir devleti tercih etmediğini ve bu konuda Dörtler Meclisine güvendiğini söyledi. Amerikan Heyeti bu soruyu daha sonra Türklere yöneltti. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden Sadık Bey, bu soruya İngiltere olarak karşılık verdi. Millî Ahrâr Fırkası'nı temsilen Amerikan Büyükelçiliği'ne giden heyette, hiçbir mandaya taraftar olmadıklarını, ancak bir devletin yardımına ihtiyaç duyulursa onun da bazı şartların kabul edilmesi koşuluyla ABD olabileceğini söyledi. Sulh ve Selamet Fırkası Genel Sekreteri Ferit Paşa, Ermenilerin Osmanlı topraklarında hiçbir zaman hiçbir yerde çoğunluk oluşturmadıklarını ve Anadolu'da Ermenistan mandasının kurulmasının kabul olunamayacağını ifade etti. Basın mensuplarının da konuya yaklaşımı, heyetin üyeleri tarafından öğrenilmek istendi ve Amerikan Büyükelçiliği'ne davet edildi. Tasvir-i Efkâr gazetesi, Vakit gazetesi, İstiklal gazetesi, Amerikan mandasını tercih ettiklerini, Alemdar gazetesi Türkiye'nin tam bağımsızlığını kazanması için İngiltere'nin siyasi önderliğine ihtiyaç duyulduğunu açıkça ifade etti.

Yapılan incelemeler ve görüşmeler sonrasında King-Crane Heyeti, Anadolu'da yaşayan Ermenilerin hiçbir yerde çoğunluk sağlamadıklarını buna karşın, Doğu Anadolu'nun altı vilayetini de içine alan, Trabzon limanından denize çıkışı olan Ermenistan mandasının kurulabileceğini ve bunun da Türkiye açısından yararlı olacağını; Ermenistan mandası sınırları içinde yaşayan Türklerin ve Kürtlerin bu bölgeden göç edebileceğini, ABD'nin Orta Doğu'da hiçbir siyasal amacı olmadığını belirtti. Heyetin görevi Arap vilayetleri ile ilgili olmasına rağmen, İstanbul'da yapılan görüşmeler sonrasında doğrudan Türkiye için de bir rapor hazırladı. Türkiye hakkındaki raporda, üç ayrı devletin kurulması öngörüldü. Bunlar Uluslararası İstanbul İdaresi, Ermenistan mandası ve Türkiye'nin geri kalan bölgesinde azınlık haklarının korunduğu Türk Devleti. Bu devletler için tek bir devletin mandaterliğinin uygun olacağını belirtti ve özellikle bu devletin de ABD olması önerildi. ABD'nin, yalnızca İstanbul ve Ermenistan'ı değil, Suriye ve Filistin de dahil olmak üzere bütün Osmanlı topraklarını kapsayacak bir manda yönetimi kurmasının uygun olacağı belirtildi. Ermenistan mandasında, Kilikya hariç tutulmalıydı. Uluslararası İstanbul İdaresi kurulmalı, Türkiye'ye uygulanacak manda rejimi altında İzmir'e özerklik verilmeliydi. Heyet üyelerinin, İstanbul'da yaptığı görüşmeler sonucunda edindiği izlenimlerden, Anadolu'da Millî Mücadele hareketi içinde yer alanlardan bazılarının ve İstanbul'da yaşayan Türk aydınlarının bir kısmının Amerikan mandası taraftarı olduğu ortaya çıktı. Anadolu'da Rum Pontus Devleti'nin kurulması için nüfusun yeterli olmadığı raporda yer alan bilgiler arasındaydı. King-Crane Heyeti hazırladıkları raporu sunmak üzere, 21 Ağustos 1919'da Paris'e hareket etti. 28 Ağustos'ta Amerikan delegasyonu başkanı Frank Polk'a rapor takdim edildi. Raporun gizli olan bölümünde; İngilizlerin işgal bölgesi, Fransız-İngiliz ilişkileri, Siyonizm, bölgedeki petrol yatakları hakkında detaylı bilgiler mevcuttu. King-Crane Heyeti tarafından hazırlanan rapor 1922 yılının Aralık ayında Wilson'un izni ile Lozan görüşmeleri devam ederken yayınlandı.

Dilşen İNCE ERDOĞAN

KAYNAKÇA

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., Ankara 1995.

AYIŞIĞI, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

BULUT, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

EROL, Mine, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara 1976.

EVANS, Laurance, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, Örgün Yayınları, İstanbul 2003.

KARAL AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S 1, Mayıs 1988.

ÖKE, Mim Kemal, **Uluslararası Boyutlarıyla Anadolu ve Kafkasya Ekseninde Ermeni Sorunu**, İstanbul 1996.

ÖKSÜZ, Hikmet, KÖSE, İsmail, **ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Savaş Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2015.

ÖZGİRAY, Ahmet, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XV, S 43, Mart 1999.

17/05/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/king-crane-heyeti/?pdf=3528> adresinden erişilmiştir